

NEMZETKÖZI ÉS MAGYAR KÖZPÉNZÜGYI MENEDZSMENTSTRATÉGIÁK A 2007-ES VÁLSÁG UTÁN

LENTNER CSABA

egyetemi tanár, intézetvezető, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közpénzügyi és Államháztartási Intézet, Lentner.Csaba@uni-nke.hu

A XXI. század eleji nemzetközi térben az állampénzügyek területén megfigyelhető az intézményi gondolkodás erősödése, az állami gazdaságbefolyásolás, ellenőrzés és szabályozás előtérbe kerülése. Erős igény jelentkezik az információs aszimmetriák oldására, az állami ellenőrzés fokozására, a versenyfeltételek állami eszközökkel történő javítására. A magyar történeti „események” felelevenítése, illetve a nemzetközi új trendvonalak követése egyaránt a 2010 óta végbement magyar közpénzügyi reformok létjogosultságát erősítik. A szerző a nemzetközi intézményi gondolkodás előtérbe kerülésének és az új típusú, nem konvencionális eszközök bemutatásával tudományosan igazolja a magyar állampénzügyekben végbement unortodoxiák indokoltságát.

ABSTRACT

У міжнародному просторі початку XXI століття у сфері державних фінансів спостерігається поживлення інституського мислення, вихід на передній план державного економічного впливу, контролю та регулювання. Велика потреба виникає у послабленні інформаційних асиметрії, підвищенні державного контролю, покращенні конкурентних умов за допомогою державних інструментів. Відновлення угорських історичних «подій», а також дотримання міжнародного напрямку розвитку, підтверджують актуальність реформ угорських державних фінансів. Автор за допомогою представлення міжнародного інституського мислення та не конвенціональних інструментів нового типу науково обґрунтовує виправданість неортодоксальностей, що характеризують угорські державні фінанси.

1. AZ INTÉZMÉNYI GONDOLKODÁS ERŐSÖDÉSE KÖZPÉNZÜGYEKBE – NEMZETKÖZI KITEKINTÉS

A közgazdaságtan több mint két évszázados történetének legkiemelkedőbb alakjai szinte mind foglalkoztak közpénzügyi kérdésekkel, de csupán mintegy száz évvel ezelőtt jelent meg először az a megközelítés, amely tudatosan törekedett a gazdasági folyamatoknak a társadalmi-politikai valóságba való integrálására. Az intézményi gondolkodás ma különösen aktuális, a 2007–2008-ban kirobbant pénzügyi válság ugyanis megmutatta, hogy a piacot nem lehet magára hagyni, a gazdasági

kérdéseket pedig nem lehet széles értelemben vett következményei nélkül értelmezni.

Ronald Coase,¹ az 1991-ben Nobel-díjjal kitüntetett brit közgazdász szerint a közgazdaságtan sokáig elhanyagolta az intézményi kérdéseket, és kizárólag azzal foglalkozott, hogy kiegészítse és formalizálja azt, amit Adam Smith² 1776-ban leírt a *Nemzetek*

¹ Coase, Ronald: The Institutional Structure of Production. Lecture to the Memory of Alfred Nobel, December 9, 1991. Elérhető: http://nobel.prize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1991/coase-lecture.html (2015.02.08.). Coase, Ronald: The Nature of the Firm, in *Economica*, New Series, Vol. 4. No. 16. (1937), 386–405. o.

² SMITH, ADAM: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, 1776. Magyarul ld. SMITH, ADAM:

Gazdagsága című, kétségkívül forradalmi változásokat generáló munkájában. Mindez azt jelenti, hogy sem arra nem fordítottak elég figyelmet a közgazdászok, hogy mi történik egy-egy szervezeten, vagy akár cégen belül – ezzel foglalkozott maga Coase –, sem arra, hogy milyen társadalmi, politikai környezetben és kontextusban születnek a gazdasági döntések.

Az intézmények márpedig igenis számítanak („*Institutions matter*”) – ezt már az 1993-as Nobel-díj kitüntetettje, Douglass North³ fogalmazta meg ilyen lényegre törően. Az intézmények alatt ez a közgazdasági iskola Thorstein Veblen,⁴ Walton Hamilton⁵ és John R. Commons⁶ hagyományait követve minden olyan tényezőt ért, ami hatással van a gazdasági döntésekre: a formális szabályokat, azaz a törvényeket és az egyéb állami szabályokat, illetve az informális tényezőket, azaz a kultúrát és még a vallási hátteret is. Ma már nehezen hihető, de tény, hogy a közgazdászok sokáig szinte elszakadtak a mindennapi realitástól, és nem vették figyelembe, hogy az emberek eltérő jogi és kulturális közegben eltérő módon reagálnak az egyes gazdaságpolitikai és közpénzügyi folyamatokra és döntésekre. Magyarország utóbbi két évtizedének tapasztalatai jól mutatják, hogy

ez mennyire fontos kérdés, hisz a fejlettebb piacgazdaságokban és a demokráciát régebb óta tanuló országokban működő receptek nem illeszkedtek a honi sajátosságokhoz, és sokszor kudarcot vallottak Magyarországon.

A szabályok, normák jelentőségét hangsúlyozó intézményi megközelítés John Maynard Keynes⁷ 1930-as évekre tehető térnyerésével kicsit hátrébb szorult. Pár évtizeddel később az institutionalisták a már említett Coase és North mellett a Coase-tanítvány, 2009-es Nobel-díjas Oliver Williamson⁸ előretörésével az 1980-as és 1990-es években újra a közgazdasági gondolkodás részévé váltak. A mindennapok gyakorlatába azonban kevésbé szűrődtek át az elméleti síkon alátámasztott gondolatok, erre a jelek szerint egészen a mostani válságig kellett várni. A piaci mechanizmusokat dicsőítő iskolák egyeduralmát sokáig nem sikerült megtörni, gazdasági összeomlások sorozatának kellett ráébresztenie a világot, hogy sem öngyógyító piac, sem korlátlan racionalitás, sem pedig szabályok nélkül hatékonyan működő közpénzügyi rendszer nem létezik.

Nem kétséges, hogy a gazdaság politika, a közpénzügyek tekintetében is hangsúlyosan figyelembe kell venni, hogy a gazdasági és pénzügyi tranzakcióknak költségei vannak, és a gazdaságirányítás egyik kiemelt feladata ezen költségek csökkentése. Olyan intézményeket, szabályokat és törvényeket kell tehát létrehozni, amelyek csökkentik a tranzakciós költségeket. Ha elfogadjuk, hogy ezek a költségek jellemzően a bizonytalanságból, a kockázatokból adódnak, akkor az állam egyik célja nem is lehet más, mint a piaci bizonytalanságokat mederben tartó és mérséklő háttér kialakítása. Az intézményi

A nemzetek gazdagsága I–II. E gazdagság természetének és okainak vizsgálata, 1959, Akadémiai Kiadó, Budapest.

³ North, Douglas C.: *The Historical Evolution of Politics*, in *International Review of Law and Economics*, Vol. 14. Issue 4. (1994), 381–391. o.; North, Douglas C.: *The New Institutional Economics and Development*, 1993, Washington University, St. Louis. Elérhető: http://econ2.econ.iastate.edu/t_esfatsi/New_InstE.North.pdf (2015.02.08.).

⁴ Veblen, Thorstein: *A dologtalan osztály elmélete*, 1975, KJK, Budapest.

⁵ Hamilton, Walton H.: *The Institutional Approach to Economic Theory*, in *American Economic Review*, Vol. 9. No. 1. (1919), 309–318. o.

⁶ Commons, John R.: *Institutional Economics*, in *The American Economic Review*, Vol. 26. No. 1. Supplement, *Papers and Proceedings of the Forty-eighth Annual Meeting of the American Economic Association* (1936), 237–249. o.

⁷ Keynes, M. John: *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 1936.

⁸ Williamson, Oliver E.: *The new institutional economics: Taking stocks and looking ahead*, in *Journal of Economic Literature*, Vol. 38. No. 3. (2000), 595–613. o.

gondolkodás egyik fő csapásiránya ezért annak kutatása lett, hogy milyen szabályozási mátrixra van szükség a jól működő gazdaság és állam kialakításához. Dani Rodrik,⁹ a Harvard professzorának klasszifikálása szerint négy olyan intézményi csoportot lehet megkülönböztetni, amelyek elengedhetetlenek a gazdasági és társadalmi fejlődéshez:

- A tulajdonjog védelmét garantáló intézmények, szabályok (*market creating institutions*): piacgazdasági rendszerben ezek nélkül nem képzelhető el gazdasági fejlődés, a tulajdonjog védelme és garantálása a fejlődés alapfeltétele.
- A piacok szabályozásához kötődő intézmények (*market regulating institutions*): a klasszikus közgazdaságtan is elismeri, hogy vannak piaci kudarcok, amiket kezelni kell – ezek közé tartoznak az externáliák, az információs asszimetriák, a méretgazdaságosság versenykorlátozó következményei.
- A stabilizációt szolgáló intézmények (*market stabilizing institutions*): minden olyan intézmény ide tartozik, amelynek célja a stabil gazdasági környezet biztosítása, ide értve az árstabilitást, a makrogazdasági volatilitás csökkentését vagy épp a pénzügyi krízisek elkerülését (jegybankok, árfolyamrendszerek, fiskális és monetáris szabályozás).
- A legitimációs intézmények (*market legitimizing institutions*): a piacgazdaság felsőbbrendűségét nem elég tankönyvekben és folyóiratokban bebizonyítani, azt

el is kell fogadtatni a társadalommal, ami a piaci kilengéseket és negatívumukat kezelő, valamint a társadalmi bizalmat építő és védő intézményeket követel meg (társadalombiztosítás, munkanélküliség kezelése, szociális segélyek, nyugdíjrendszer, illetve közpénzügyi ellenőrzés).

A közpénzügyi rendszer intézményi megközelítésének fontos terepe a jegybanki szabályozás, ami az egyik első olyan terület volt, amely a válság következtében jelentős megújuláson esett, illetve esik át. A rodriki modell szerint a jegybank a gazdaság egyik legfontosabb stabilizáló intézménye. Ez a klasszikus megközelítés szerint az árstabilitás biztosítását jelenti, de manapság egyre többet hallani a jegybankok általános makrogazdasági stabilitással, illetve esetlegesen még a társadalmi stabilitással kapcsolatos felelősségéről is. A pénzügyi válság véget vetett a monetáris politikával kapcsolatban kialakult korábbi konszenzusnak. A monetáris politika újraelosztási hatásai előtérbe kerültek, a jegybanki döntések modellezéséhez és átláthatóságához elengedhetlenné vált egy olyan értelmezési keret kialakítása, amely lehetővé teszi a monetáris politikai döntések komplex, társadalmi kontextusba helyezett értelmezését.

A jegybanki politikával kapcsolatos gondolkodás fölöttébb egysíkú volt a válságot megelőző 20-30 évben, Barro és Gordon,¹⁰ illetve Kydland és Prescott¹¹ jegybanki függetlenséggel kapcsolatos tanulmányai alapjaiban határozták meg a gondolkodási kereteket. A realitásokat jobban figyelembe vevő, komplexebb megközelítések beérésére mostanáig kellett várni, pedig John

⁹ Ld. Rodrik, Dani: Trade Policy Reform as Institutional Reform, August 2000. Elérhető: <https://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Rodrik/Research/trade-policy-reform-institutional-reform.PDF> (2015.02.08.). Rodrik, Dani – Subramanian, Arvind: The Primacy of Institutions, in Finance and Development, June 2003. Elérhető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/06/pdf/rodrik.pdf> (2015.02.08.).

¹⁰ Barro, Robert J. – Gordon, David B: A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model, in Journal of Political Economy, Vol. 91. No. 4. (1983), 589–610. o.

¹¹ Kydland, Finn E. – Prescott, Edward C.: Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans, in Journal of Political Economy, Vol. 85. No. 3. (1977), 473–492. o.

Woolley¹² már 1983-ban tipologizálta azokat a kormányzaton keresztül ható és kormányzaton kívüli faktorokat, valamint strukturális, illetve kevésbé beágyazott tényezőket, amelyek hatást gyakorolhatnak a jegybanki döntéshozatalra. A monetáris politikával, valamint az ehhez kapcsolódó kutatásokkal kapcsolatos tapasztalatok azért is hasznosak lehetnek, mert rámutatnak, hogy milyen mélyreható változások jöhetnek a következő években elméleti és gyakorlati szinten egyaránt a közpénzügyek egészével kapcsolatban – úgy fest, hogy érdemes komoly átalakulásokra felkészülni.

2. A MAGYAR ÁLLAMPÉNZÜGYEK MŰKÖDÉSÉNEK FISKÁLIS ÉS MONETÁRIS POLITIKAI MECHANIZMUSAI - VÁZLATOS BEMUTATÁS

A gazdaságpolitika két legfontosabb ága a jó adórendszerrel alátámasztott költségvetési politika és a komplex gazdasági célzatú, társadalmi kontextusba helyezett monetáris politika. A közpénzügyi rendszer tehát tartalmi vetületben fiskális és monetáris politikára épül. A költségvetés hosszú távú fenntarthatósága érdemben befolyásolja az ország kockázati megítélését és közvetetten a monetáris politika mozgásterét. Az alacsony hiány javítja az ország befektetői megítélését. A költségvetési politika a fogyasztói árakon – indirekt adókon és hatósági árakon – keresztül is hatással lehet a monetáris politika döntéseire. A fiskális politika a gazdasági kormányzás alapvető eszköze, és a költségvetési eszközökkel történő gazdaság-befolyásolás módszere. A gazdaságban keletkező jövedelmek centralizálását és újraelosztását végzi. Tehát nemcsak az államháztartás bevételi oldalára teremti elő az adóbevétele-

ket, hanem az állam újraelosztó funkcióját is magába olvasztva végzi a szociális szektor, az államigazgatás, a közszolgáltatások finanszírozását, gyereket vállaló családok és a jövedelem diszparitással, illetve az állami célokhoz kiemelten illeszkedő vállalkozások támogatását. Közvetetten meghatározza, hogy a jövedelemtulajdonosoknál mennyi jövedelem maradhat, illetve pótlólagosan mennyi jövedelemhez jussanak a szociálisan rászorulóknak, valamint megteremti az állami tercier szektor forrásszükségletét. Biztosítja az állam hitelállományának kamatszolgáltatását. Hosszú távú célja – az optimális jövedelempozíciók megteremtésén keresztül – a nemzetgazdaság, a vállalkozások és a családok anyagi növekedésének elősegítése. A fiskális politika a nemzetgazdasági szintű centralizáló és újraosztó folyamatok államhatalmi eszköze, amelynek technikájában, mértékében, jellegében a kormány gazdaság és társadalom felé megnyilvánuló politikai prioritásai, közpénzügy-politikai elvei érvényesülnek.

A fiskális politika legfőbb eszköze az adóztatás, illetve válság esetén – a keynesi modellt alapul véve – a pótlólagos kereslet keletkeztetése, amivel a túlkínálat mérséklését, majd a gazdaság beindítását szolgálja.

A fiskális feladatok egyik technikai végrehajtója a Nemzeti Adó- és Vámhivatal, a Magyar Állam adóztatási szervezete. 2011. január 1-jén hozták létre, az Adó- és Pénzügyi Ellenőrzési Hivatal és a Vám- és Pénzügyőrség összevonásával. Működését, jogköreit a Nemzeti Adó- és Vámhivatalról szóló 2010. évi CXXII. törvény, szerveinek hatáskörét és illetékességét pedig a 485/2015. (XII. 29.) Kormányrendelet¹³ tartalmazza. Az állami adóhatósági és vámhatósági feladatoknak az összevonás előttinél hatékonyabb, átláthatóbb és költségtakarékosabb ellátása

¹² Woolley, John T.: Political Factors in monetary Policy, in Hodgman, Donald R. (szerk.): The Political Economy of Monetary Policy: National and International Aspects, 1983, Conference Series 26. Elérhető: <http://www.bos.frb.org/economic/conf/conf26/conf26i.pdf> (2015.02.08.).

¹³ A korábbi 273/2010. (XII.9.) Korm. rendelet helyébe.

volt az alapítói vezérlőelv. Az egységes irányítású szervezet kialakítása alapján a költségvetési bevételek integrált szervezet általi biztosítása, továbbá a pénzügyi és egyes más bűncselekményeket hatékonyan és eredményesen felderítő bünyügyi szervezettrendszer jobban képes megfelelni a korábbi, jogelődök által képviselt struktúrához képest. A fiskális feladatok másik fontos végrehajtó szerve a Magyar Államkincstár, amely a költségvetés végrehajtásával kapcsolatos feladatokat lát el, így központi illetményszámfejtést végez, monitoring rendszert működtet a költségvetési támogatásokról, közreműködik ezek felhasználásának összehangolásában. Továbbá közreműködik a Kincstári Egységes Számla likviditásának kezelésében, és előrejelzi az általa vezetett számlák alapján a kiadási és bevételi folyamatok egyenlegének alakulását. Az államháztartás kormányzati szintű kontrolljának is a kincstár az egyik eszköze.

A monetáris politika, és intézménye a jegybank a közpénzügy-politika másik fontos ága. A reálszektor refinanszírozásában az 1990-es évek közepéig, az államadósság finanszírozásában – csökkenő aktivitás mellett¹⁴ – az ezredfordulóig vett részt. E klaszszikus szerepköreiből történő kivonása fokozatosan, az európai uniós csatlakozással járó előzetes kötelezettségek teljesítése során történt meg. A jegybank refinanszírozó funkcióinak leépítése azonban nem kellő körültekintéssel, sok esetben gazdasági hátrányt¹⁵

¹⁴ Ld. bővebben: Huszti Ernő–Kolozi Pál–Lentner Csaba: A magyar jegybanki szabályozás és monetáris politika az európai integrációs folyamat tükrében, in Lentner Csaba (szerk.): Pénzpiacok szabályozása Magyarországon, 2006, Akadémiai Kiadó, Budapest, 41. oldalon lévő táblázat, 39–41. oldalakon álló magyarázó szöveg.

¹⁵ KKV-k hosszabb futamidejű, jegybanki alapkamatra épülő kedvezményese hitelezésének kiiktatása, ezáltal versenyfeltételeik gyengítése. Államadósság teljes egészének szabadpiacokról történő (költségesebb) finanszírozása, ezáltal a kamatköltségek emelkedése, a külső finanszírozásból fakadó kiszámíthatatlanság emelkedése.

okozva valósult meg. A jegybank refinanszírozási funkcióból való gyors, szinte átmenet nélküli kivonásával kapcsolatban megjegyzendő, hogy a magyar gazdaság és társadalom akkori fejlettségi szintjén nem volt indokolt, sőt, további refinanszírozási expanzióra lett volna szükség, főleg a hazai vállalkozások és mezőgazdasági termelők megerősítése érdekében. Ugyanez mondható el az államadósság finanszírozásból történő jegybanki kivonulás esetében is.

Nem lett kevesebb az államadósság, nem lett kisebb a költségvetési hiány azáltal, hogy a jegybankot kivonták a finanszírozásából. Sőt a finanszírozásuk a szabad piacról még drágább is, ami forrásokat vont el a költségvetés szociális, gazdaságfejlesztési tételeitől.

Az árfolyamrendszer megválasztása tekintetében a kormány a Nemzeti Bankkal egyetértésben dönt. A forint árfolyama az euróval, mint referenciavalutával szemben 2008. február 26-tól kezdődően szabadon lebeg, a forint mozgását a piaci erők határozzák meg. Az ezredfordulót követő forint alapú, majd 2002 után a deviza alapú hitelezés expanziója főleg lakossági oldalon – az eleve aggályos hitelképességű adósok irányába – a 2008-as árfolyamrobbanás, a kockázati feláremelkedés, valamint munkahelyvesztés és jövedelemcsökkenés következtében súlyos pénzügyi instabilitást okozott a lakossági, de az önkormányzati szektorban is. Az adósságspirál létrejötte miatt a Magyar Nemzeti Bank korábbi vezetéseit élénk társadalmi kritika érte.

Az Alaptörvény 41. cikke kimondja, hogy a Magyar Nemzeti Bank Magyarország központi bankja, amely külön sarkalatos törvényben (2011-es, majd 2013-as jegybanktörvény) meghatározott módon felelős a monetáris politikáért. Az MNB elsődleges célja az árstabilitás elérése és fenntartása. Elsődleges céljának veszélyeztetése nélkül, a

rendelkezésre álló monetáris politikai eszközökkel támogatja a kormány gazdaságpolitikáját. A magyar jegybank tevékenysége – tartalmi megközelítésben – a közjót szolgálja. Tehát a jogszabályilag megjelölt mandátumok végső soron a társadalmi és gazdasági közjó érdekében érvényesülnek. A moderált infláció, a gazdasági növekedés és a pénzügyi egyensúly realizálása egyaránt hármas vetületű. Államháztartási, vállalkezési és családiháztartási szinten egyaránt hat. A jegybanki működés makro- és mikrogazdasági síkban, és társadalmi kontextusban fejti ki hatását¹⁶.

A Magyar Nemzeti Bank a Központi Bankok Európai Rendszerének (KBER) tagja. Az MNB, valamint szerveinek tagjai a jegybank-törvényben foglalt feladataik végrehajtása és kötelesegeik teljesítése során függetlenek, nem kérhetnek, és nem fogadhatnak el utasításokat a kormánytól, az Európai Központi Bank (EKB) kivételével az Európai Unió intézményeitől, szerveitől és hivatalaitól, a tagállamok kormányaitól vagy bármilyen más szervezettől, illetve politikai párttól. A jegybank saját elhatározásából, nemzetgazdaságért felelős magatartásából alakul ki a fiskális politikát támogató mechanizmus rendszere, amely az elsődleges, árstabilitási céljai veszélyeztetése nélkül valósul meg.

2013-ban az Országgyűlés a jegybank függetlenségi garanciáit megőrizve új jegybank-törvényt fogadott el (2013. évi CXXXIX. törvény). Az új szabályozás a jegybanki klasszikus feladatok mellett kitér a hatékony makrogazdasági feladatok és beavatkozások körére, lehetőségeire, e téren a nemzetközi kooperációra, továbbá a pénzügyi közvetítő rendszer felügyeletére.

¹⁶Háztartási szinten pl. a devizahiteles családok hiteleinek forintosításában a jegybanki tartalék egy részének (10 md EUR) rendelkezésre bocsátása. A devizában eladósodott vállalkozások devizahiteleinek lecserélése forint hitelekkel az NHP keretében. Az alacsonyabb irányadó kamattal az államadósság finanszírozás és a kereskedelmi hitelezés kamatköltségeinek csökkentése.

Két évtizede a jegybank elsődleges feladatává tett alacsony inflációs szintről azt tartották, hogy a gazdasági növekedést közvetetten serkentő tényező, azonban napjainkban ez az összefüggés vitatott közgazdasági kérdéssé vált. Az amerikai jegybank az 1970-es évektől lényegében hármas jegybanki célkitűzés mentén dolgozik, ahol az infláció alacsony szinten tartása csak az egyik (de nem első) cél, a másik a növekedés, a foglalkoztatottság emelése. A Fed monetáris politikai prioritás sorrendjében a 2007-es válság óta még egyértelműbben első helyre került a gazdasági növekedés, a foglalkoztatás bővítése. A válság enyhítése érdekében pedig nagyfokú monetáris lazításokba kezdett. Ennek eredményeként az amerikai gazdaság 2014 őszére kikerült a válságból, így a Fed a monetáris lazításra épülő politikáját befejezte.

Az Európai Központi Bank 2012 szeptemberétől a gyengén teljesítő monetáris zóna tagállamok állampapír piaci refinanszírozását határozta el.¹⁷ A japán központi bank (BoJ) ugyancsak erőteljes monetáris lazításokat alkalmaz a gazdaság élénkítése érdekében. A Bank of England „*funding for lending*” programja ugyancsak gazdaságélénkítő célzatú. Az Argentínai Központi Bank 2012 márciusától alkalmazza a többes jegybanki célkitűzés rendszerét, amelyben nevesítik a monetáris és a pénzügyi stabilitást, a munkahelyteremtést, a jövedelmek kiegyensúlyozottságát megvalósító gazdasági fejlődést, sőt korlátozott mértékben a devizataralék államadósság finanszírozásra történő felhasználhatóságát is.

2013 tavaszától az új típusú, világgazdasági trendeket követő unortodox jegybankpolitika „döntési alapjai”¹⁸ megteremtődtek

¹⁷ Amiből valójában érdemi történések csak 2015-től jelentkeznek. Lásd bővebben: Lentner Csaba: Adózási Pénzügytan és Államháztartási Gazdálkodás c. tankönyv, I. fejezete

¹⁸ A jegybanknak új vezetése lett, amely az előző

hazánkban is. Vagyis, a bigott, normatív, egyoldalú, csak inflációra koncentráló jegybanki elsődleges célkitűzés rendszer nem élte túl a válságot Magyarországon sem. A Magyar Nemzeti Bank által 2013 nyarán elindított Növekedési Hitelprogram jelentős elem a növekedési fordulat eléréséhez. E célt a program első (2013. évi) szakaszában 750 milliárd, a második (2014. évi) szakaszában 2000 milliárd összegű hitelkeret szolgálja. A NHP szerves folytatása annak a kiszámíthatóságnak és a fokozatosságnak, amelyet az MNB a jegybanki alapkamat csökkentések során is alkalmazott 2013-ban. Jó alapot ad a programnak, hogy Magyarországon az árstabilitás 2013 elejére megvalósult, és a pénzügyi stabilitás is igen sokat javult. Növekedésre előkészített, sőt 2014-től tartós növekedési pozícióban van az ország, így az MNB három területen járulhat hozzá a növekedési fordulathoz.

A növekedési hitelprogram megvalósításával a Magyar Nemzeti Bank lényegében közelít abbéli, az 1990-es éve elején még meglévő refinanszírozói funkcióihoz, amelyek a reálszektor tekintetében az 1990-es évekre, az államadósság finanszírozás tekintetében pedig az ezredfordulóra felszámolásra kerültek az európai uniós csatlakozás előkészületei során.

- 2013. augusztus 28-án már 3,8%-ra, 2013. november 27-étől 3,2 százalékra, majd 2014. július 23-tól 2,1 százalékra csökkent a jegybanki alapkamat, 2016. április 27-től 1,05%, 2016 május 25-től pedig 0,9%, amely irányadó kamat 2011. december 21-én még 7% volt¹⁹.

évtizedek normáit mellőző, sőt, egyértelműen gazdasági növekedést segítő monetáris politika híve.

¹⁹ A jegybanki alapkamat mérséklődés a 2010-es választások után, kifejezetten pedig az új kormány által Monetáris Tanácsba delegált tanács tagok működésétől kezdve állt elő.

- 2013 februárjában az évre várható teljes áremelkedés mértékét 2,8%-ra becsülték a prognózisok. 2014-től az infláció mértéke nulla százalék körüli. Utoljára az 1970-es évek előtt volt ilyen alacsony az infláció és az áremelkedés mértéke.

A törvényalkotó a Magyar Nemzeti Bank monetáris stabilitást erősítő tevékenysége érdekében 2013. október 1-jétől a jegybankba olvasztotta a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletét²⁰, illetve annak jogosítványait. Ezzel a jegybank makroprudenciális szabályozása a mikroprudenciális szabályozással, befolyásolással és az ezt megalapozó ellenőrzés eszközeivel is kiegészül, amely ugyancsak igazodik a nemzetközi, európai uniós tendenciákhoz. 2013 szeptemberében az Európai Parlament az EU legnagyobb 150 bankját az Európai Központi Bank felügyelete alá vonta. A 2007-ben kirobbant válság óta a világban, 2010-től pedig Magyarországon is alapvető szemléletbeli változások álltak be az állampénzügyek területén.

Az államadósság finanszírozásra és a kereskedelmi hitelezésben alkalmazott kamatokra kedvező hatást gyakorló irányadó ráta és a növekedési hitelprogram mellett a jegybank államadósság finanszírozást segítő úgynevezett önfinszírozási programja²¹ jelentős hatást gyakorolt a 2010 és 2016-os év eleji időszakban bekövetkezett közel 10 százalékos GDP-arányos államadósság-csökkenésben, és a deviza denomináltság jelentős, mintegy fele arányú mérséklődésében. A magyar gazdaság 2013-ra túljutott a fiskális politikai fordulaton²², 2013 és 2016 között

²⁰ Lásd bővebben: Kálmán János: A pénzügyi közvetítőrendszer feletti felügyelet intézményi keretei Magyarországon, Pénzügyi Szemle, 2015, Vol. 60. No. 1. 125–138. o.

²¹ Lásd bővebben: Kolozsi Pál Péter: Önfinszírozási program: jegybanki eszközökkel az ellenállóbb magyar gazdaságért, Polgári Szemle, 2015. Vol. 11. No. 4–6., 290–305.

²² Magyarország kikerült az EU túlzott deficit eljárásából, költségvetési hiánya tartósan 3 százalék alatt van.

pedig egy sikeres monetáris politikai rendszerváltást hajtott végre. A versenyképességi fordulat érdekében azonban mind a fiskális, mind a monetáris politikára további erőfeszítések várnak²³.

3. ÚJ DIMENZIÓK – TÖRTÉNETI, TUDOMÁNYOS HÁTTÉRREL

Az állampénzügyek tudományterület az interdiszciplináris jellegéből adódóan magába integrálja a politikát, a gazdaságot, és a maga jogi eszközeivel a fennálló rendet törvényesíti. Az állam működése bár vonatkozatható egy részvénytársasághoz, azonban az elsődleges profitérdek aligha élvezhetnek prioritást a közszolgáltatások szervezésében. A DPM²⁴ paradigmában testet öltött menedzser jellegű állam működtetése végül is egy neoliberais gazdasági rendszerben született meg. Olyan mechanizmusban, amely a piaci szereplők korlátlan automatizmusait hirdette és lehetővé tette. Az állam nem befolyásolta, nem ellenőrizte, nem szabályozta kellő módon a részvénytársaságok működését, így az a fajta részvénytársasági forma, amely a neoliberais

lis termelési mód alapegysége, állami ráhatás nélkül kudarcba fulladt.²⁵ Nos, ennek a vállalati formának a rendezési-működési elveit átültetve, vonatkoztatva az állam működésére, eleve kudarcra volt ítélve. A nem szabályozott részvénytársaság, bank – mint rendszer – vallott csődöt, a nem szabályozó állam működésének következményeként. A vállalati szinten történő nem szabályozottság, az alanyai jogon szabályozót is igen nagymértékben szabályozás mentessé tette.

Nem véletlen – írja Tamás András²⁶ –, hogy valamennyi liberális törekvés – amely a legkülönbébb érveléssel államokat cselekvési lehetőségükben korlátozna gazdaságpolitikájukban, pénzügyi vagy szociális rendszerük kialakításában – ragaszkodik ennek jogi kifejezéséhez, a piacok globalizációját lehetővé tevő jogi szabályozáshoz, a hatályos jog deregulációjához, globális pénzügyi feltételek forszírozásához a közszektorban, egy egészen új „jogi” alapozottsághoz. Egy olyan közigazgatáshoz, amely főképp management, elfogadhatósága marketing, igazsága a hasznosság és kifizetődőség (valaki számára).

Tanulásként fogalmazza meg Lőrincz Lajos a magyar történelem vonatkozásában,²⁷ hogy a királyi hatalom erősödésekor, erős kormány működésének idején az ország biztonsága, nemzetközi kapcsolatrendszere, gazdasági helyzete elfogadható állapotba került, a káosz, a gazdasági válságok, az elszigetelődés pedig a kormányzó hatalom elerőtlenedésének következménye.

²³ Fiskális téren a hazai vállalkozások szélesebb körű „kedvezményezése”, a jegybank esetében pedig a növekedési hitelprogram fokozatos kivezetésével a piaci alapú hitelezési tevékenység előmozdítása. A hitelezési kockázatok csökkentése és a gazdasági növekedés KKV-hitelezésen keresztüli dinamizálása érdekében az MNB elindította a bankok piaci hitelezésre való átállását segítő Növekedéstámogató Programot (NTP). Az NTP a Növekedési Hitelprogram (NHP) kivezetési szakaszát és a Piaci Hitelprogramot (PHP) fogja össze. A magyar közpénzügyi rendszer direkt támogató mechanizmusai helyébe indirekt eszközök kell lépjenek, így a „felerősített” gazdasági szereplőknek – közpénzügyi rendszer által közvetetten támogatott – piaci körülmények között is helyt kell állniuk. Vö. USA Quantitatív Easing (QE) utáni periódusa.

²⁴ Decentralization, Privatization, Management a meghaladott New Public Management gazdasági elemei, amelyek aktív állammodellben nem alkalmazott eszközök. Helyettük: Centralization, Nacionalizaton, Public Good – saját kutatási eredmény, saját meghatározás (Lentner, 2016 – publikálás alatt bővebb tartalommal) CNPG.

²⁵ Amerikai jelzálogpiaci válság, bankok, termelő-szolgáltató cégek tömeges csődje. A piaci koordináció hiánya, hathatós ellenőrzés elmaradása. Mohóság, kapzsiság, profit szempontoknak alárendelt vállalati működés az ellenőrizetlenül hagyott piacokon. Ld. Bánfi Tamás–Kürthy Gábor–Bánfi Attila: Szabályozás a pénzügyi válság(ok) után (között) – kényszer és lehetőség, in Pénzügyi Szemle, 2011/2. szám, 191–210. o.

²⁶ TAMÁS: *i. m.*

²⁷ Lőrincz (2010a): *i. m.*

Az erős, intézkedő, és a gyenge, bólogató állam közigazgatási, kormányzási dilemmája régi keletű. Mátyás Antal akadémikust idézve:²⁸ a neokeynesianus (a neoklasszikus szintézist képviselő) közgazdák a tőkés gazdaság automatizmusai működését illetően felemás álláspontot foglalnak el. Rövid távon kétségbe vonják a tőkés magánszektor stabilitását. Tobin és szerzőtársa, Buitner²⁹ szerint a munka és a tőke alulfoglalkoztatása elég gyakori és tartós ahhoz, hogy igazolja a gazdaságpolitikai beavatkozás ellenzését. Modigliani álláspontja hasonló: a monetaristák tévednek, amikor azt hiszik, hogy a gazdaság már annyira védett lenne a megrázódtatásokkal szemben, hogy stabilizációs politikára már nincs is szükség. Az állításuk, hogy a stabilizációs politikák nem csökkentették, hanem éppen ellenkezőleg, növelték a bajt, az Egyesült Államok és más ipari országok adatainak ismeretében nem állja meg a helyét.³⁰ Mátyás Antal 2006 végén tett kiemelési, hivatkozásai helytállóságát misem bizonyítja jobban, mint a 2007 tavaszára összeomló, és azóta is összeomlott állapotban lévő neoliberális termelési mód ténye.

Közpénzügyek mint átfogóbb kategória, az államháztartástan, pedig mint a pénzügyi, vagyoni folyamatok technikai keretrendszere a közigazgatás-tudomány szerves része. Az állam működtetésének rendező elveit és gazdasági kereteit adják. A jog a maga eszközeivel szabályokat épít, regnáló gyakorlatot szabályokba foglal,³¹ amivel segíti a folyamatos-

ságot, a hatékonyságot, és az átláthatóságot, ellenőrizhetőséget. Az állam szerepének felértékelődésével adódott – Magyarországon is –, hogy a működéséhez alapos tudományos, módszertani rendszer formálódjon. A jogtudomány és a gazdaságtudomány interdiszciplináris mezsgyéjén „megképződő” államtudomány magába ötvözi a közjogot, a közpénzügyeket (állampénzügyeket), a nemzetgazdaságtant, az e-governmentet, a közszolgálati hivatásrendek tudomány-szakterületeit, közigazgatás szervezést, közigazgatás managementet, a közszolgálati kommunikációt.³²

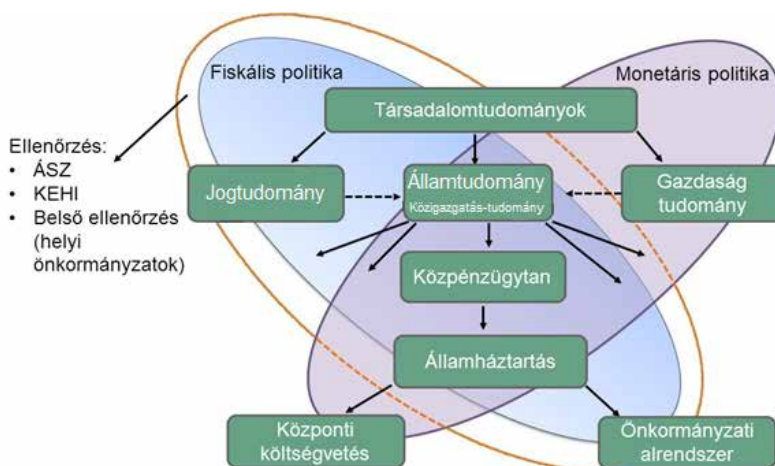
ugyanaz. Technikai eszközök az államgépezet működésében. Technikai eszköz maga az adózás gazdasági vetülete is, hiszen az adókat az adózók – alapvetően – nem a közgazdasági optimum szerinti adóerő-képességük, hanem az állampénzügy fiskális igénye szerint fizetik. Maga a politikum, a regnáló politikai erő, annak szándéka, értékrendje az állampénzügyek végső formálója. Nem egy szerves, alulról építkező folyamat, mint ahogy „a politikai társadalom semmiképpen nem a társulást kezdeményező egyének közötti szerződés terméke. Kezdetektől fogva létezik egy társadalmi rend...” ABÉLÉS, MARC: *Az állam antropológiája*, 2007, Századvég, Budapest, 27. o. Tehát a dolgok alapvetően eleve elrendeltek. A jog, és a gazdasági irányítás lekövető, rendet szabályokba iktató, majd az végrehajtó tevékenységet végez.³² A felsorolás célja nem a teljes körűség illusztrálása, hanem az áttekintés, az új irányú gondolkodás felvázolása.

²⁸ Mátyás Antal: A pénz semleges voltával kapcsolatos viták a közgazdaságtan különböző irányzatainál, in Lentner Csaba (szerk.): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*, 2007, Akadémiai Kiadó, Budapest.

²⁹ Tobin, James – Buitner, Willem: *Fiscal and Monetary Policies, Capital Formation and Economic Activity*, in Tobin, James: *Essays in Economics*, Vol. 3., 1982, The MIT Press, 183. o.

³⁰ MODIGLIANI, FRANCO: *Pénz, megtakarítás, stabilizáció*, 1988, KJK, Budapest, 126. o.

³¹ Ez történhet képviselői indítványokkal, kormány előterjesztésekkel, amelyek törvénnyé válhatnak. Történhetett diorit kőoszlopra vésve (Hammurapi), a lényegük

1. ábra. Új típusú magyar állampénzügyi rendszertan tudományos váza

Forrás: Lentner 2015

A neoliberális rendszer válsága a közigazgatás-tudomány szerepét, jelentőségét kibővítette. Az erős, aktív szerepkörű állam jó teóriájú közpénzügyi viszonyai, átlátható államháztartási rendszere a jó államműködés alapját jelentik. A közigazgatás-tudomány a válság egyik következményeként bővülő, diszciplínákat magába olvasztó tudomány.

A banktan kategóriába foglalt banki mechanizmusok és intézmények, szabályozási és felügyeleti struktúrák, vagyis a klasszikusan a pénzügyek alaptudomány területén belüli részek a közigazgatás-állam tudományok tartománya felé közelítenek. A privát bankműködés ugyanis állami és nemzetközi szerepvállalás, határokon átívelő szabályozás, hatékony felügyeleti ellenőrzés. Időnként költségvetési támogatás és befolyásolás nélkül nem képes a vállalkozás folyamatos vitelére.

Más vonatkozásban, a válságkezelésben új szerepet kap az állam, így az erős, piacokat szabályozó és ellenőrző hatalom a válság kialakulása és eszkalálódása okán, illetve a konszolidáció megteremtése érdekében indokolt, hogy a pénzügyi piacokat és banki intézményeket a figyelmé középpontjába állítsa. A gazdasági szervezetek koordinálása, befolyásolása, és ellenőrzése csak a jól szervezett

gazdasági kormányzás kezében, vagyis világos közpénzügyi és átlátható államháztartási alrendszerek mentén lehet eredményes.

A 2010 óta folyamatos magyar nemzetgazdasági eredmények,³³ továbbá a nemzetközi térben 2007 óta lejátszódó folyamatok, és a magyar történelem sikerekké pásztazott állapotai minden esetben aktív állami szerepvállalás bázisán következtek be. A magyar változások kritikái így alappal nem irányulhatnak az állampénzügyi történések vitelére, hiszen azok nemzetközi térhez és magyar történelmi múlthoz igazodóan történnek.³⁴ A kritikák a változások gyorsaságát érinthetik.³⁵ Azonban tény, hogy a neoliberális piacgazdaság a poszt szovjet térség országai közül Magyarországon eresztette a legmélyebb gyökereket, és Magyarországon történt meg leggyorsabban a gazdasági és társadalmi adottságokhoz nem illeszkedő – átmenet nélküli, nyers – neoliberális piacgazdaság kialakítása, amely 2008-ra lényegében összeomlott.³⁶

³³ Mint az államcsőd elkerülése, a pénzügyi stabilizáció megteremtése, a gazdasági növekedés elindítása, a foglalkoztatás bővítése, államadósság növekedésének megállítás, IMF hitel nélküli gazdálkodás etc.

³⁴ Vagyis egy szerves, az ország gazdasági, társadalmi múltjához illeszkedve, egyidejűleg új nemzetközi példákat követve.

³⁵ Szubjektív álláspontom.

³⁶ 25 milliárd USD IMF-, WB-, ECB-hitel nyújtásával

Változtatni, az organikushoz közeli állapotot előállítani, pedig csak a nem illeszkedő, nem organikus elemek³⁷ minél gyorsabb elhagyásával lehetséges. 2010-től a tehermegosztásra³⁸ és az állami gazdaságbefolyásolásra épülő irányítási modellel, 2013-tól erős jegybanki támogatással erősítve, Magyarország Európa egyik leggyorsabban növekvő, egyidejűleg pénzügyi stabilitást³⁹ felmutató országává vált.

4. KILÁTÁSOK, KIHÍVÁSOK

A jövőre vonatkozó gazdasági folyamatok előrejelzése igen nagymértékben megnehezült az elmúlt években, a körülöttünk zajló sztochasztikus jellegű, nem várt, előre nem jelezhető módon bekövetkező főleg külső politikai, társadalmi és gazdasági események⁴⁰ hatására. A tervezési idősíkokban elgyengül annak jelentősége, hogy egy középtávú, vagy egy hosszabb, netán egyéves nemzetgazdasági-költségvetési időszakra tekintünk előre, mert a befolyásoló események „bemérhetősége” egyre nehezebb, és egyre bonyolultabb a már kialakult bázison a jövőt tovább prognosztizálni.

maradt az ország a felszínen. 2008–2010 között lényegében „a válság stagnált”.

³⁷ Az 1980-as évek végének rendszerváltást óhajtó magyar milióijéhez (összeomlott szovjet típusú tervgazdaság, előtte megharmadolt ország, még korábbról több évszázados bizánci, majd Habsburg befolyás, despotikus, illetve alárendelt állampénzügyekkel, és így mindössze is csak ezer egyszáz éves Kárpát-medencei jelenlét a nyugati mintájú közigazgatási térben, de előtte több ezer éves ázsiai jelenlét, és mindezek emlékezetben, genetikában fellelhetősége okán) soha nem tartottam szervesen illeszkedőnek az angolszász típusú, legalábbis ott kialakult neoliberais piacgazdaság átmenet nélkül, és teljes mélységű bevezetését, azzal történt két évtizedes kísérletezést.

³⁸ Közteherviselés közérthetően: a nemzetközi vállalatok és bankok anyagi erejükhez igazodó megadóztatása.

³⁹ Növekedés és stabilitás (pénzügyi, árszínvonal) egyidejűleg jó alapot adhat az események, az eddig épített modell tartós fennmaradásához, különösen, ha a társadalmi hozzáállás (a legitimitáció – Rodriki-modell) is támogató jellegű marad.

⁴⁰ Migráns helyzet, olajárak hektikus rángatózása, térségbeli ukrán, török, szír fegyveres konfliktusok, EU-embargó Oroszország ellen, EU mediterrán térségének válsága, esetleges átterjedése az északi országokra etc.

A magyar gazdaság 2010-2016 között elért kedvező eredményeire, mint bázisra, nehezen helyezhetünk egy előretekintő 10 vagy egy 35 éves prognózis időszakot, mert az eddigi „pozitív hozadék” fenntarthatósága nehézségekbe ütközik, amit három tényező határoz meg: 1. az amerikai kamatemelési ciklus elindulása, amely az államadósság-finanszírozást megdrágítja a világban, 2. az EU kötelezettségzegési eljárásainak sokasodása,⁴¹ 3. az EU–USA közötti szabadkereskedelmi tárgyalások hatása, melyek az állami támogatások⁴², a gazdaságba történő direkt kormányzati beavatkozások letiltását, egyidejűleg az eddig jól teljesítő magyar modell módszerét iktatja ki. Tehát, az EU elvárásainak szilárdsága esetén a magyar modell nehézkesen fenntartható, de ha gyengül az EU akaratereó érvényesítő képessége, akkor van esély a nem konvencionális magyar eszközök folytatására, ám e fölé felső korlátot emelhet az, amennyiben az EU és az USA között létrejön⁴³ a szabadkereskedelmi megállapodás, amely Magyarországra, mint EU-tagállamra is kötelező erővel hat majd.

André Gide gondolataival⁴⁴ zárva: maga a törmelék is emeli a talajt, amelyen járunk, és ha egy-egy torony csúcsa alacsonyabbnak látszik, mint azt korábban szemléltük, az onnan van, hogy a törmelék, amelyen járunk, magasabban van (magasabbra emel bennünket).

Tehát, ha értünk el eredményeket, még ha azok folytathatatlaná válnak is⁴⁵, azért haladtunk előbbre a világ, a környezetünk, a társadalmunk

⁴¹ A magyar kormányt a nem konvencionális eszközök alkalmazása végett számos kritika éri Brüsszelből.

⁴² Sőt, a szabadkereskedelmi egyezmény megkötésével nem csak a nemzeti támogatások nehezülnek el végtel, hanem az EU közös költségvetésének, különösen mezőgazdasági támogatásai is, amely jelentős bevételi forrás a hazai termelők számára is.

⁴³ Ezt most némileg halasztja az USA-ban soron következő elnökválasztás, mire föláll az új adminisztráció, a külpolitikában határozott lépések lesznek stb.

⁴⁴ Nem szó szerint idézet, de a lényegét megragadva, pápai középiskolai irodalomóra emlékeimből felidézve.

⁴⁵ Az eredmények elérését biztosító módszertan, eszközrendszer „kiiktatása” következtében.

építésében, hiszen Magyarország 2010 után, idejűleg nőtt a lakosság fizetőképese kereslete. A jobbára saját belső erőforrásaira és nemzeti, autonómmá tett közpénzügyi eszközeire gazdaságpolitikai eredmények fenntartása, és alapjukat adó eszközrendszer további érvényesítése támaszkodva kikerült az adósságcspadából, és egyaránt társadalmi, vállalkozói és nemzetgazdasági növekedési pályára lépett, ezzel egy nemzetgazdasági érdek.

FELHASZNÁLT SZAKIRODALOM

- Abélés, Marc (2007): *Az állam antropológiája*. Századvég, Budapest.
- Bánfi Tamás–Kürthy Gábor–Bánfi Attila: Szabályozás a pénzügyi válság(ok) után (között) – kényszer és lehetőség, in *Pénzügyi Szemle*, 2011/2. szám, 191–210. o.
- Barro, Robert J.–Gordon, David B. (1983): A Positive Theory of Monetary Policy in a Natural Rate Model, in *Journal of Political Economy*. Vol. 91. No. 4. 589–610. o.
- Bordás Mária: Gondolatok a közigazgatás-tudományról, in *Polgári Szemle*, 2012/3–6. szám, 11–31. o.
- Coase, Ronald: *The Institutional Structure of Production. Lecture to the Memory of Alfred Nobel*. December 9, 1991. Elérhető: http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1991/coase-lecture.html (2015.02.08.).
- Coase, Ronald (1937): The Nature of the Firm, in *Economica, New Series*, Vol. 4. No. 16., 386–405. o.
- Commons, John R. (1936): Institutional Economics, in *The American Economic Review*, Vol. 26. No. 1. Supplement, Papers and Proceedings of the Forty-eighth Annual Meeting of the American Economic Association, 237–249. o.
- Hamilton, Walton H. (1919): The Institutional Approach to Economic Theory. In *American Economic Review*, Vol. 9. No. 1., 309–318. o.
- Husztai Ernő–Kolozsi Pál–Lentner Csaba (2006): A magyar jegybanki szabályozás és monetáris politika az európai integrációs folyamat tükrében. In Lentner Csaba (szerk.): *Pénzpiacok szabályozása Magyarországon*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Husztai Ernő (1998): *A makropénzügytan alapjai*. Veszprémi Egyetem, Veszprém.
- Kautz Gyula (1868): *A nemzetgazdasági eszmék fejlődéstörténete és befolyása a közviszonyokra Magyarországon*. Pesti Könyvnyomda, Pest.
- Kautz Gyula (1885): *Államgazdaság vagy pénzügytan*. Franklin-Társulat, Budapest
- Kálmán János (2015): A pénzügyi közvetítőrendszer feletti felügyelet intézményi keretei Magyarországon, *Pénzügyi Szemle*, Vol. 60., No. 1., 125–138. o.
- Keynes, M. John (1936): *The General Theory of Employment, Interest and Money*.
- Kolozsi Pál Péter (2015): Önfelfinanszírozási program: jegybanki eszközökkel az ellenállóbb gazdaságért. *Polgári Szemle*, Vol. 11. No. 4–6., 290–305. o.
- Kydland, Finn E.–Prescott, Edward C. (1977): Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans, in *Journal of Political Economy*, Vol. 85. No. 3., 473–492. o.
- Lentner Csaba (2015): A magyar nemzetgazdaság működésének gazdasági, rendszertani és jogszabályi alapjai-unortodox jegybanki eszközök bemutatásával ékesítve. In *Adózási Pénzügytan és Államháztartási Gazdálkodás*. NKE, Budapest, 31–76. o.
- Lentner Csaba (2014): Historic and Scientific Overview of State Role in Economic Policies: Presented Through the Example of Hungary, in *Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Universytetu Tekhnologii ta Dyzauunu / Bulletin of the Kyiv National University of Technology and Design*. No. 6., 424–435. o.
- Lentner Csaba (2013): *Közpénzügyek és Államháztartás*. Nemzeti Közzolgálati és Tankönyvkiadó, Budapest.
- Lőrincz Lajos (2010a): Magyar Zoltán helye a magyar közigazgatás-tudományban. In Hosszú Hortenzia–Gellén Márton: *Államszerep válság idején. Magyar Zoltán emlékkötet*. 2010, CompLex, Budapest, 39–45. o.
- Lőrincz Lajos (2010b): Hatékonyság és demokratizmus a közigazgatásban, in Nótári Tamás–Török Gábor (szerk.): *Prudentia Iuris Gentium Potestate – Ünnepi tanulmányok Lamm Vanda tiszteletére*. 2010, MTA Jogtudományi Intézet, Budapest.
- Lőrincz Lajos: Közigazgatási reformok: mítoszok és realitás. In *Közigazgatási Szemle*, 2007/2. szám, 3–13. o.
- Lőrincz Lajos: A hatékony állam. In *Magyar Közigazgatás*, 2005/8. szám, 449–453. o.
- Magyar Zoltán (2010): *A magyar állam költségvetési joga*, Országgyűlési Hivatal, Budapest.

- Mátyás Antal (2007): A pénz semleges voltával kapcsolatos viták a közgazdaságtan különböző irányzatainál. In Lentner Csaba (szerk.): *Pénzügypolitikai stratégiák a XXI. század elején*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Modigliani, Franco (1988): *Pénz, megtakarítás, stabilizáció*. KJK, Budapest.
- Myers, Danny (2004): *Construction Economics*. Spon Press, UK, 288. o.
- Naschold, Frieder–Von Otter, Casten (1996): *Public Sector Transformation – Rethinking Markets and Hierarchies in Government*. John Benjamins Publishing, Amsterdam.
- North, Douglas C. (1994): The Historical Evolution of Politics, in *International Review of Law and Economics*. Vol. 14. Issue 4., 381–391.
- North, Douglas C. (1993): *The New Institutional Economics and Development*, Washington University, St. Louis. Elérhető: <http://econ2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf> (2015.02.08.).
- Nove, Alec (1987): Planned Economy. In Eatwell, John–Milgate, Murray–Newman, Peter: *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*. Palgrave Macmillan, 879–880. o.
- Ollmann, Bertell (1997): *Market Socialism: The Debate Among Socialists*. Routledge, UK.
- Pollit, Christopher (1995): *Justification by Works or by Faith? Evaluating the New Public Management*. SAGE Publications, London.
- Pozsgay Imre: Készülődés a rendszerváltásra, in *Gazdasági Élet és Társadalom*. 2010/I–II. szám, 132–138. o.
- Rodrik, Dani–Subramarian, Arvind: *The Primacy of Institutions, in Finance and Development*. June 2003. Elérhető: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2003/06/pdf/rodrrik.pdf> (2015.02.08.).
- Rodrik, Dani: *Trade Policy Reform as Institutional Reform*, August 2000. Elérhető: <https://www.sss.ias.edu/files/pdfs/Rodrik/Research/trade-policy-reform-institutional-reform.PDF> (2015.02.08.).
- Smith, Adam (1776): *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*.
- Tamás András: A közigazgatás-tudomány helye és szerepe a tudományokon belül, in *Pro Publico Bono Magyar Közigazgatás*. 2013/2. szám, 28–34. o.
- Tobin, James–Buitner, Willem (1982): Fiscal and Monetary Policies, Capital Formation and Economic Activity, in Tobin, James: *Essays in Economics*. Vol. 3., The MIT Press.
- Veblen, Thorstein (1975): *A dologtalan osztály elmélete*. KJK, Budapest.
- Williamson, Oliver E. (2000): The new institutional economics: Taking stocks and looking ahead, in *Journal of Economic Literature*. Vol. 38. No. 3., 595–613. o.
- Woolley, John T. (1983): Political Factors in monetary Policy, in Hodgman, Donald R. (szerk.): *The Political Economy of Monetary Policy: National and International Aspects*. Conference Series 26. Elérhető: <http://www.bos.frb.org/economic/conf/conf26/conf26i.pdf> (2015.02.08.).